

Людмила Іванівна РОЖКОВА

доцент кафедри державно-правових дисциплін та українознавства

Сумського національного аграрного університету,

кандидат історичних наук, доцент

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9994-0961>

ЗАСТОСУВАННЯ ЗАКОНУ ПРО РЕАБІЛІТАЦІЮ ЖЕРТВ ПОЛІТИЧНИХ РЕПРЕСІЙ

Реабілітація – процес відновлення справедливості та історичної правди щодо осіб, необґрунтовано репресованих за доби радянського тоталітаризму. Розрізняють реабілітацію правову (зняття звинувачення кримінального характеру, припинення кримінальної справи за відсутністю складу злочину) і суспільно – політичну або публічну (зняття заборони на згадування імені репресованого у засобах масової інформації, науковій літературі, громадському житті). Завершальним етапом даного процесу можна вважати лише правову реабілітацію, що доповнюється відшкодуванням завданих матеріальних збитків або поверненням майна.

13 березня 2018 р. Верховна Рада України ухвалила Закон « Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедури реабілітації жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 рр.» (№2325- VIII) [1], яким фактично повністю оновлено базовий Закон 1991 р. Цим Законом відновлюються права осіб, які були засуджені у позасудовому порядку, а також засуджені за діяння, що не вважаються злочинами в цивілізованому суспільстві. Закон знімає тавро «ворогів народу» з осіб, які боролись за незалежність України, отже, відновлює історичну справедливість і може вважатися продовженням декомунізації та моральним обов'язком держави перед репресованими. У Законі впорядковано та уточнено термінологічний апарат, дається визначення термінів, які позначають форми політичних репресій, розкривається зміст класових, національних, політичних,

релігійних, соціальних та ідеологічних мотивів репресій. Значно розширено коло осіб, які можуть претендувати на реабілітацію. Зокрема, йдеться про такі категорії: учасники державотворчого процесу та визвольного руху 1917-1921 рр.; учасники селянських повстань 1920-х рр.; учасники селянських повстань напередодні Голодомору 1932 – 1933 рр.; члени Організації Українських Націоналістів; вояки Української Повстанської Армії. На реабілітацію можуть претендувати особи, які були обвинувачені рішеннями позасудових органів («двійки», «трійки», «особливі наради»). У більшості випадків вони були постраждалими під час «Великого терору» 1937-1938 рр.

У зміненому Законі запроваджується категорія «потерпілих від репресій» якими визнаються чоловік або дружина репресованої особи; діти (у тому числі, усиновлені репресованої особи); інші особи які перебували на утриманні репресованого. До цієї ж категорії входять родичі «ворогів народу», які жили у спецпоселеннях: діти та дружини «ворогів народу». Проте, на потерпілих від репресій не поширюються заходи соціальної допомоги, які передбачені для реабілітованих, що, на думку правозахисників, може оцінюватися як форма дискримінації. В окремих випадках, за сприяння правозахисних організацій, це питання вирішується на користь дітей колишніх «ворогів народу».

Віднині значно розширено перелік форм політичних репресій, якими визнаються: позбавлення життя, ув'язнення або обмеження волі, примусове психіатричне лікування, позбавлення громадянства, вислання, депортація, заслання, інтернування, примусова репатріація, обмеження у праві проживання окремих містах або місцевостях, примусове направлення особи до трудової армії, позбавлення житла, майна, призначення за вчинений злочин чи адміністративне правопорушення більш суворого покарання, яке є неспівмірним із ступенем тяжкості злочину або правопорушення, захоплення заручників, інтернування, нагляд з боку репресивних органів, покарання за втечу з місця відбування покарання, якщо особа перебувала у місці відбування покарання внаслідок репресій, позбавлення або обмеження виборчих, трудових, інших громадянських прав.

В оновленому Законі передбачено реабілітацію осіб, репресованих з класових, національних, політичних, релігійних, соціальних мотивів. На нашу думку, перелік політичних мотивів репресій доцільно було б доповнити шляхом включення репресивних актів другої половини 1940 – х років: зокрема, Укази Президії Верховної Ради СРСР від 4 червня 1947 р. «Про кримінальну відповідальність за розкрадання державного і громадського майна»; «Про направлення особливо небезпечних злочинців по відбутті покарання у заслання на поселення у віддалені місцевості СРСР» від 21 лютого 1948 р.; «Про виселення у віддалені райони осіб, які злісно ухиляються від трудової діяльності у сільському господарстві і ведуть антигромадський паразитичний спосіб життя» від 2 червня 1948 р. та інші [2, с.550 – 552, 562 - 563]. Жертви репресій доби пізнього сталінізму потребують перегляду обвинувачувальних вироків та реабілітацій.

Суттєво змінено процедуру реабілітації. Згідно з оновленим Законом було створено Національну комісію з реабілітації при Українському інституті національної пам'яті, яку очолив відомий історик, дослідник політичних репресій ХХ століття Роман Подкур [3]. Національна комісія складається з дев'яти членів, п'ять з яких делегуються УІНП, парламентським уповноваженням з прав людини, МВС, СБУ, Генеральною прокуратурою, а четверо представляють наукові установи, що здійснюють дослідження у сфері історії України ХХ ст., громадські об'єднання, що провадять відповідну дослідницьку діяльність, або діяльність з надання допомоги громадянам з питань реабілітації. Одночасно були створені регіональні комісії при обласних адміністраціях. Зокрема, Сумська регіональна комісія була створена у травні 2019 р. [1]. Головою комісії обрано Ірину Федоренко, яка тривалий час працювала керівником редакційно – видавничої групи науково – документальних видань Сумської області, секретарем – Світлану Ревякіну – голову Сумської обласної організації Українського товариства «Меморіал». Протягом травня – грудня 2019 р. регіональна комісія проводила щомісячні засідання, під час яких розглядались справи про реабілітацію мешканців

Сумської області, засуджених переважно позасудовими органами в 1930- х рр. (так званими «трійками» або «двійками»), інші категорії справ. У відповідності до закону пропозиції регіональної комісії направлені на розгляд Національної комісії з реабілітації, яка ухвалює остаточне рішення про реабілітацію або про визнання особи потерпілою від репресій. У разі нестачі документів, свідчень тощо усі сумніви тлумачаться на користь заявника. Процес реабілітації може бути ускладнений тим, що значна кількість справ репресованих знаходиться у країнах колишнього СРСР, зокрема, у Російській Федерації, Казахстані, куди Національна комісія направлятиме запити. Встановити наразі кількість тих, хто буде реабілітований, складно. В окремих підзаконних актах Кабінету Міністрів України буде визначено розмір компенсації особам, які визнані реабілітованими або потерпілими від політичних репресій (йдеться, насамперед, про членів родин репресованих).

Таким чином, оновлене законодавство у сфері реабілітації жертв політичних репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917 – 1991 рр., охоплює більшість категорій репресованих, містить перелік форм репресій визначає порядок відновлення їх прав. Разом з тим, на нашу думку, потребують конкретизації процедури відновлення майнових та спадкових прав репресованих; уточнення мотивів та нормативних актів, за якими здійснювалися репресії ; перегляд процедури реабілітації щодо колишніх співробітників репресивно – каральних органів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- 1 Сумська обласна державна адміністрація. URL: <http://sm.gov.ua/uk/komisiia-z-reabilitatsii-v-sumskii-oblasti.html>
2. Хрестоматія з історії держави і права України у 2 – х т. – Т.2:лютий 1917 – 1996 р.: Навч. посіб./В.Д.Гончаренко, А.Й.Рогожин, О.Д.Святоцький; За ред. В.Д.Гончаренка. – К: Ін Юре. – 1997. – 800 с.
3. Український Інститут Національної Пам'яті. Реабілітація репресованих:чому і як це відбудуватиметься. URL: memory.gov.ua/news/reabilitatsiya-represovanikh-chomu-i-yak-tse-vidbuvatimetsya .